

Småföretagen stärker den lilla världen

Monopolvägen är rejält prövad i Sverige och har befunnits otillfredsställande. En omfattande politisering av samhällslivet har ägt rum samtidigt som medborgarna är självständiga, kritiska och har erfarenhet av att fatta svåra och viktiga privatekonomiska beslut.

Detta gör det möjligt att utveckla en kombination av starkt liten värld och marknadslösningar till ett trovärdigt alternativ till högskattestaten. Människor måste själva få fatta de avgörande besluten om hur vissa centrala mänskliga behov skall tillgodoses. Det är kombinationer av eget arbete, egen köpkraft och försäkringslösningar som kommer att bli viktiga.

P J Anders Linder är sakkunnig i Statsrådsberedningen.

Sverige är förvisso inte ensamt i västvärlden om att ha en stor offentlig sektor och en omfattande politisering av samhällslivet. Men utvecklingen har förmodligen gått längst här, och det blir vi som får gå i första frontlinjen när nästa stora problem skall hanteras: den överstora välfärdsstatens.

Den offentliga expansionen har lett till fundamentala obalanser inom och mellan samhällssektorerna.

Väl kända är de negativa effekterna på marknadsekonomins förmåga att fungera.

Den svenska ekonomin har förlorat ordentligt i utvecklingskraft sedan politiseringen av samhällslivet accelererade kring 1970, ett faktum som senast analyserats på ett pregnant och lättillgängligt sätt i Magnus Henreksons *Sveriges tillväxtproblem* (SNS, 1992).

Som tillväxthinder nämner Henrekson särskilt stora skatteklar pga stor offentlig sektor, regleringar, konkurrensbegränsningar och svaga incitament för produktiv användning av humankapital och entreprenörskap.

Följderna har varit allt annat än försumbara. Om Sveriges tillväxttakt hade varit lika hög som OECD-genomsnittet under perioden 1970–1990, hade varje svenskt hushåll 1990 haft 78 000 kronor mer att förfoga över – om året.

Försvagning av kärnuppgifterna

Mindre ofta diskuterad är försvagningen av de offentliga kärnuppgifterna. I takt med att politiken mer och mer har kommit att kretsa kring individuella nyttigheter som pensioner, hälsovård och barnomsorg har grundläggande uppgifter på

t ex rättsväsendets och infrastrukturens områden kommit att försummas.

Som ytterligare en orsak till den sviktande svenska tillväxten anger Magnus Henrekson mycket riktigt att investeringarna i infrastruktur har försummats på ett alarmerande sätt under de båda senaste decennierna. Och få torde vara beredda att hävda att vårt rättssystem eller våra universitet har gått stärkta ur de senaste decenniernas "reformer".

Dessutom föder politiseringen politikleda. När allt blir politik, blir det näst intill omöjligt för lekmanen att hålla sig orienterad. Och när överblicken försvinner, växer ointresset och känslan av att ingenting ändå går att påverka. Politiseringen underminerar därmed även det aktiva medborgarskapet, människors intresse för det offentliga samtalet och de genuint gemensamma angelägenheterna. Kärnuppgifterna försvinner i ett sövande brus av detaljer.

Den lilla världen

Inte heller den lilla världen är i bästa skick. Under lång tid har det till och med setts som ett angeläget mål för välfärdspolitiken att reducera den lilla världens betydelse till förmån för de formella systemen — i det här fallet den offentliga sektorn, några välfärdsmarknader har ej tillåtits växa fram.

Den lilla världens ömsesidighet, personlighet och direkta ansvar har setts som något gammaldags, integritetstänkande och orättvist. Varför hjälpa varandra i små, oreglerade och amatörmässigt skötta enheter när det offentliga erbjuder stordrift, effektivitet, professionalism och jämlikhet?

Det är lätt att se bristerna i det som skett och ibland blir man kanske orättvis i sina bedömningar av motiven till att omsorgsbesluten politiserats.

Det förmoderna samhället var naturligtvis ingen sörgårdssidyll, där omsorgsbördorna hanterades med ett leende på läpparna. Socialingenjörerna drevs säkerligen inte bara av effektivitetskult och utjämningslusta. Många ville också befria — sjuka eller gamla från känslan av beroende och att ligga till last, närstående från nedbrytande plikter och bördor.

Vad socialingenjörerna inte såg var dels att ömsesidigheten inte bara var en belastning utan också värdefull och identitetsgivande, dels att de skattefinansierade transfereringssystem och omsorgsmonopol de erbjöd som alternativ skapade nya problem genom sin opersonlighet och uniformitet.

Till en början välkomnades dock även monopolen. De sågs uppenbarligen som mer hoppgivande än den ordning de ersatte — och det var svårt att rätt bedöma egna och andras kostnader för dem.

Men allt eftersom medborgarnas välfärd har stigit, deras utbildningsnivå och kunskaper vuxit och deras självkänsla ökat som ett resultat av vana vid att vara väljande och kravställande kunder på andra viktiga marknader, blir det alltmer orimligt att de inte har rätt att vara med när de viktiga besluten om utbildning, vård och omsorg fattas.

Sverige är ett oerhört mycket mer heterogent samhälle i dag än för femtio år sedan. Behov och önskemål skiftar på ett helt annat sätt än tidigare och enhetslösningarna passar därmed allt fler allt sämre.

Till detta kommer en ökad medveten-

het om det farliga i att den lilla världen urholkas. Personliga värden föds och utvecklas i dessa små, frivilliga gemenskaper. Kan ett samhälle verkligen fungera om deras rätt och ekonomiska förmåga att fungera självständigt blir för dåliga?

Det räcker inte med att civilsamhällets frivilliga gemenskaper finns, de måste ha en uppgift också. Människor måste komma samman för att göra något, om grupperna skall förbli stabila.

Med Robert Nisbets ord:

Att tro att den nuvarande familjen eller någon annan grupp permanent kan vitalisera sig med hjälp av något nedärvt band av tillgivenhet, i avsaknad av konkreta, tydligt urskiljbara funktioner, är som att tro att det kamratskap, byggt på ömsesidig hjälp, som växer fram i ett militärt förband kommer att överleva länge i ett tillstånd där krig uppenbarligen och oåterkalleligen är bannlyst . . .

Såvida en grupp — en familj, en fackförening, ett religiöst samfund — inte utför nya institutionella funktioner, kommer dess psykologiska inflytande att bli minimalt.

Många försöker beskriva uppfattningen att den lilla världens betydelse måste öka som en åstundan att återuppväcka 1930-talets dåliga sidor, dess förmoderna, inskränkta och auktoritära drag. Det är en vrångbild. Det är varken möjligt eller önskvärt att gå tillbaka. Däremot finns det all anledning att utifrån erfarenheterna av högskattepolitikens brister formulera ett alternativ till denna.

Nya förutsättningar

För detta föreligger i dag en rad förutsättningar, som inte tidigare har varit för handen:

Monopolvägen är rejält prövad och be-

funnen otillfredsställande. Välståndet är långt större. Medborgarna är självständiga, kritiska och har erfarenhet av att fatta svåra och viktiga privatekonomiska beslut. Det föreligger nya institutionella förhållanden av typen ny arbetsorganisation i företagen, informationsteknologi som möjliggör arbete i bostaden och ett helt spektrum av nya försäkringslösningar.

Detta gör det möjligt att utveckla en kombination av stärkt liten värld och marknadslösningar till ett trovärdigt alternativ till högskattestaten.

Att den lilla världens betydelse behöver öka är inte detsamma som att det omsorgsarbete som i dag utförs i offentlig regi måste utföras i hemmen i stället. Förmodligen kan och måste även den lilla världens direkta insatser öka — men att till övervägande del skifta över själva arbetsbördan torde få vara intresserade av. (Men naturligtvis bör tillvaron göras så enkel som möjligt för dem som ändå är villiga att själva axla detta ansvar.)

Det primära

Vad det primärt är frågan om, är att ge den lilla världen ekonomiska och rättsliga möjligheter att fatta de avgörande besluten om hur vissa centrala mänskliga behov skall tillgodoses. Det är kombinationer av eget arbete, egen köpkraft och försäkringslösningar som blir viktigare.

Samtidigt som det underlättar analysen att dela in samhället i tre grundsfärer — stat, marknad och civilsamhälle (liten värld) — och sedan undersöka dessas egna väsen och inbördes förhållanden, bör man inte glömma att den verkliga terrängen är mer komplicerad än en sådan karta.

När det gäller frågan om hur den lilla världen kan stärkas, blir det fel om man drar en knivskarp gräns mellan ekonomisk verksamhet som man kallar "marknad" å ena sidan och civilsamhälle å den andra.

Visst finns det, som Håkan Arvidsson konstaterade i Dagens Nyheters sommarserie om det civila samhället (1 juli 1992), en historisk spänning mellan liten värld och näringsliv: mellan det personliga, traditionsbundna och informella å ena sidan, det målrationella, historielösa och regelstyrda å den andra. Varken tayloristisk arbetsorganisation eller solidarisk lönepolitik samexisterar bekymmersfritt med den lilla världen.

Småföretagens förtjänster

Men det betyder inte att samma spänningar finns mellan den lilla världen och småföretaget.

Småföretagarna verkar förvisso på en marknad; konkurrens upplever de varje dag. Men varje dag handlar de också i strid med den neoklassiska nationalekonomiska teorins antaganden om vinstmaximering. De hjälper snarare än stjälper företagarkolleger. De stöttar nyföretagare. De har kontakter med kunder, leverantörer och anställda som är långt djupare och förtroiligare än dem kontraktstexterna (om det överhuvud taget finns några) föreskriver. De engagerar familjemedlemmar och släktingar, och de tar aktiv del i och stöttar lokalsamhällets aktiviteter. Samtidigt påminner de om att det

goda livet måste vara förankrat i den ekonomiska verkligheten.

För företagaren och hennes närmaste omgivning innebär ofta företagandet ett livsprojekt av en långsiktighet som skiljer sig ganska litet från åtagandena i civilsamhällets andra grupper.

Genom sin verksamhet ser småföretagen till att den lilla världens värden lever och finns synliga i samhället. Som arbetsplatser bereder de många, inte minst ungdomar på tröskeln till vuxenvärlden, tillträde till ännu en vital, fungerande gemenskap. Även storföretagets arbetsställen fyller i lyckliga fall samma funktion, förutsatt att arbetsorganisationen ger grupper med samhörighet möjlighet att formos.

De småföretag som nu kan bildas inom vård, omsorg och utbildning, i och med att den offentliga sektorn förlorar sin monopolstatus, kan bli särskilt intressanta som mötesplatser för den lilla världens och företagandets värden.

Ett starkare civilsamhälle förutsätter både att beslutanderätten i centrala mänskliga frågor förs till den lilla världen och att skattebelastningen minskar, så att det ekonomiska handlingsutrymme grupperna själva direkt kan påverka kan förbättras rejält.

Men det krävs också att arbetslivet organiseras så, att betydelsen av lokala överenskommelser växer och centralorganisationernas makt minskar, att anställningsförhållanden och arbetstidslösningar blir mer flexibla och att möjligheterna till små- och familjeföretagande görs så gynnsamma som det någonsin är möjligt.